

Етапи формування і датування найдавнішої історії колекцій Національного науково-природничого музею НАН України

I. Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)

Stages of Formation and Dating the Earliest History of the National Museum of Natural History of Ukraine. — Zagorodniuk, I. — Time of formation of oldest collections of the National Museum (first of all geological, zoological and paleontological) falls back to the early XX century. All those collection were established long before 1966, when the museum was founded as an independent academic institution, and the earliest collections were formed in period from 1907 to 1919. Mentions of different collection in Kyiv in that time in old literature as well as some oldest series of collected samples suggest that NMNH collection was founded at least in one of scientific institutions or museums of that time. Among them, the most likely museum-predecessor was the Natural History Division at the Museum of Ukrainian Scientific Society (USS). Concealing the history of USS and its role in the history of NMNH can be associated with the active opposition of the society to the Academy of Sciences in 1918–1919.

Датою формування Національного науково-природничого музею вважають 8.06.1966 р. (Постанова РМ України № 440). Ще одна відома дата — 1 грудня 1967 р., коли музей відкрили для відвідувачів. До 1996 р. музей був експозиційним комплексом кількох установ Академії наук, у т. ч. Інститутів географії, ботаніки та зоології, археології. У всіх цих установах були «музейні» відділи, як от «Відділ фауни і систематики хребетних та зоологічний музей» Інституту зоології АН (ІЗАН). У той самий час відомо, що історія низки колекцій ННПМ є давнішою і сягає початку ХХ ст.

Так, роком створення Зоологічного музею вважають 1919 р. (створення Фавністичного комітету УАН), Ботанічного — 1921 р. (засновано як Ботанічний кабінет; увійшов до ННПМ 1966 р.), Геологічного — 1927 р. (згодом увійшов до Інституту геології АН), Палеонтологічного — 1947 р. (хоча у Ф. Ернста [1930]) «Відділ палеонтології» згадано як складову Національного геологічного музею ВУАН). Ці колекції значну частину своєї історії були пов'язані територіально, зокрема з 1929 р. вони перебувають в одній будівлі — «Будинку ВУАН», у добудованому на той час корпусі колишньої Ольгинської гімназії на Фундуклеївській.

Попри це, значна частина історії цих музеїв була розрізнена не тільки поверхами будівлі, але й підпорядкуванням, аж поки 1966 р. їх не об'єд-

нали в єдиний «музейний комплекс». На честь 30-річчя цього об'єднання (1996) музею надали статус «національного» і слідом перевели до його штату «музейні» відділи відповідних інститутів. Кожний із сучасних відділів ННПМ (колишніх окремих музеїв) має свою власну історію, що йде з часів задовго до 1966 р.

Так, Зоологічний музей АН мав тісно переплетену історію з Інститутом зоології АН, який започатковано 1930 р. як Інститут зообіології з відділом зоології, ядро якого склали науковці музею, які навіть не змінили своїх робочих місць, оскільки інститут розміщувався там само. Музей припинив існування як установа. Серед завдань ІЗАН пріоритет належав прикладним задачам, тому ідея розвитку музейної справи не мала розвитку. 1948 р. музей перестав бути відділом ІЗАН і був підпорядкований відділу хребетних ІЗАН, а колекції комах передали до відділу ентомології. 1966 р. прийнято Постанову КМУ про створення Центрального науково-природничого музею, і в ІЗАН при відділі хребетних створено «музейну групу», яка доклала значних зусиль до відновлення музею, а згодом в цьому інституті вже було два «музейні» відділи. Обидва ці відділи (відділ систематики хребетних та зоомузей та відділ палеозоології хребетних та палеомузей) увійшли до штату ННПМ лише 1.12.1995 р.

Подібні складні історії формування і підпорядкувань мають всі відділи ННПМ, більшість з яких сформувалася задовго до створення ННПМ як самостійної установи. Відповідно, історія кожного з цих музеїв та його персоналій і є історією ННПМ: колекції і дослідники у 1966 р. не прийшли до ННПМ ззовні, а були разом за однією адресою від давніших часів, лише під іншими назвами. Отже, ННПМ як музейне зібрання веде свою історію з принаймні 1919 р. (про давніші дати див. далі), від часу формування найдавнішого його підрозділу — зоомузею, який не лише зберігся від тих часів, але й навіть «породив» суміжні відділи (палеонтології й музеології), та інституції (інститути зоології та гідробіології).

Подібні історії становлення має більшість установ, для яких історіографи якраз шукають найдавніші згадки, а не ведуть історію від дати формування останньої назви чи дирекції. Так, Зоологічний музей Київського університету веде свої початки від кабінету зоології Кременецького ліцею (1834). Державний природознавчий музей НАН України, маючи у своїй історії 11 назв та етапів існування, у т. ч. у складі Інституту агробіології АН, веде свою історію від дати заснування музею Дідушицьких — 1870 р., хоча ухвалу «Про утворення Історично-природничого музею в системі АН» Президія АН прийняла лише 14 липня 1944 р.

З великою вірогідністю можна припустити, що й 1919 рік в історії колекцій та музеїв-попередників ННПМ не є найдавнішою датою, оскільки в музеї існує чимало давніх колекцій, датованих початком ХХ ст., а також є чимало згадок про колекції, які могли стати «донорами» колекцій майбутнього ННПМ, оскільки вони належали музеям, розформованим у той са-

мий час, коли формувалися природничі музеї АН, які згодом увійшли до ННПМ:

1) Ольгинська гімназія (започаткована 1860 р.), яка мала обладнані природничі класи і в новій будівлі якої з 1919 р. було створено зоологічний і слідом (не пізніше 1927 р.) геологічний музеї;

2) Педагогічний музей (відкрито 1911 р., зруйновано 1918 р.), що був розташований у сусідній будівлі з «будинком ВУАН», в ньому були природничі експозиції;

3) Природничий відділ Музею Українського наукового товариства (УНТ активно діє з 1907 р.), при якому ще до його переїзду у 1918 р. на Десятинну, 9 (тобто, на Великій Підвальній, 36) існували геологічні, ботанічні та зоологічні колекції, і, ймовірно, ці колекції було передано до природничих музеїв (секцій) АН після ліквідації УНТ у 1919 р.

Правдоподібно, що історію природничих музеїв АН штучно обмежували початком історії УАН (1918–1919), позаяк ця історія може йти від часів УНТ (з яким УАН знаходилася в опозиції, а тому УНТ й не згадували), тобто з періоду 1907–1919 років. Відповідь на це можуть дати подальші пошуки документів та публікацій того часу.

Отже, це дослідження дозволяє припустити, що колекції сучасного ННПМ починалися з часів до заснування Української АН (у подальшому ВУАН) у 1918–1919 рр. і відповідних їй природничих інституцій, включаючи Зоологічний музей АН (з 1919 р.) і Національний геологічний музей ВУАН (з 1927 р., включно з відділом палеонтології). Найімовірніше, найбільш результативним має стати подальший аналіз історії колекції Природничого відділу Музею УНТ, який припинив своє існування одночасно із заснуванням АН та її природничих інституцій. Історію ННПМ пропонується не відривати від історії організацій-попередників і вести її відлік від часів їх заснування, тобто від початку ХХ ст.

Етапи формування і датування найдавнішої історії колекцій Національного науково-природничого музею НАН України. — Загороднюк, І. — Час формування перших колекцій Національного музею (насамперед зоологічних, палеонтологічних та геологічних) припадає на початок ХХ ст. Усі ці колекції було засновано задовго до 1966 р., коли було створено Національний музей як окрему академічну інституцію, і найдавніші колекції формувалися в період між 1907 та 1919 роками. Згадки в давній літературі про окремі колекції в Києві у ті часи, як і давні серії колекційних зразків дозволяють припустити, що колекції ННПМ було започатковано принаймні в одній із тогочасних наукових або музейних установ. Серед них найімовірнішим музеєм-попередником був Природничий відділ Музею Українського наукового товариства (УНТ). Замовчування історії УНТ та його ролі в історії ННПМ можна пов'язати із активним протистоянням цього товариства з АН у 1918–1919 рр.